

DOMINIKA KASPROWICZ, DOROTA MURZYN
Uniwersytet Pedagogiczny, Kraków, Polska

Innowacje społeczne – skuteczna odpowiedź na kryzys gospodarczy w Unii Europejskiej

Social innovation – an efficient response to the crisis in the European Union

Streszczenie: Termin „innowacje społeczne”, popularny w ostatnich latach wśród polityków i ekonomistów, niesie ze sobą szereg wyzwań mających charakter teoretyczny i praktyczny. W niniejszym artykule autorki, uznając jego interdyscyplinarny charakter, podjęły się konceptualizacji terminu oraz wskazały na szereg politycznych i praktycznych efektów jego implementacji na obszarze Unii Europejskiej poprzez spisanie katalogu najważniejszych aktów prawnych oraz związanej z nimi ewolucji praktycznych, finansowych narzędzi.

Koncept ten – znany, różnorodnie interpretowany i wykorzystywany na gruncie nauk społecznych – współcześnie staje się synonimem pozytywnie ewaluowanej nowatorskości, ukierunkowanej na skutki mikro- i makrospołeczne. Jest odpowiedzią na swoistą zmianę ekonomicznych paradygmatów i ucieleśnieniem idei społecznego współdziałania o charakterze non profit. Jest to szczególnie widoczne na obszarze UE, która – jako międzynarodowa polityczna instytucja – nie tylko przyczyniła się do konceptualizacji tego terminu, ale też do aktywnego jej promowania. Innowacje społeczne to formuła wyraźnie rozwijająca się w aktach prawnych UE i mająca rosnący udział, jeśli chodzi o konkretne, finansowe działania jej instytucji.

Kluczową rolę w procesie wytwarzania innowacji społecznych odgrywają przedsiębiorstwa społeczne. Problematyka ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych w perspektywie programowej do 2020 roku nabrała zupełnie nowej dynamiki, stwarzając solidne podstawy szans rozwojowych. Innowacje społeczne mają pomóc w radzeniu sobie z wyzwaniami społecznymi i kryzysem, w obliczu których stoi UE.

Abstract: Social innovation, the term that in recent years was popular among politicians and economists, brings with it a number of challenges of both theoretical and practical nature. In this article, the authors undertook the conceptualization of the term, and pointed to a number of political and practical effects of its implementation in the EU, describing a catalog of the most important legal acts and the related evolution of practical financial tools.

This concept is known, variously interpreted, and used on the basis of the social sciences. Nowadays, it is becoming synonymous with the positively perceived innovation, which focuses on the micro- and macro-social effects. It is a response to a specific change in the economic paradigm and the embodi-

ment of the idea of social interaction. This is particularly evident in the EU, which, as an international political institution, contributed not only to the conceptualization of the term, but also to its active promotion. Social innovation is a formula clearly developing in EU legislation and having an increasing role when it comes to specific financial activities of its institutions.

Social enterprises play a key role in the process of social innovation. The issue of social economy and social enterprises was given a completely new dynamics, creating a solid foundation of development opportunities in the perspective 2014-2020. Social innovations are intended to help in coping with social challenges and crisis facing the EU.

Key words: EU funds; innovation; social innovation; social enterprises.

Słowa kluczowe: fundusze UE; innowacje; innowacje społeczne; przedsiębiorstwa społeczne

Keywords: EU funds; innovation; social innovation; social enterprises

WSTĘP

Ostatni globalny kryzys gospodarczy uwypuklił całą gamę problemów współczesnych społeczeństw. Co istotne, obok ekonomicznych, dochodowych reperkusji wywołanych przez recesję i gospodarczą stagnację, przedmiotem analiz i działań zaradczych są także efekty społeczne tych procesów. W czasie dużych ograniczeń budżetowych naturalnym jest poszukiwanie nowych rozwiązań, aby osiągnąć lepszy stosunek ceny do jakości i lepiej wykorzystać ograniczone zasoby. Coraz częściej sposobem reagowania na wyzwania społeczne stają się innowacje społeczne. Mają one pomóc w radzeniu sobie z wyzwaniami społecznymi i kryzysem, w obliczu których stoi UE, poprzez pobudzanie kreatywności i pomoc w poszukiwaniu nowych rozwiązań w sferze publicznej i prywatnej.

W nowej perspektywie finansowej 2014–2020 Unia Europejska zdecydowała m.in. o utworzeniu programu na rzecz przemian i innowacji społecznych, które mają być kołem ratunkowym służącym przetestowaniu i wypracowaniu nowych, skuteczniejszych rozwiązań problemów w obszarze integracji społecznej, zatrudnienia, kształcenia czy modernizacji funkcjonowania administracji publicznej, stwarzając nowe sposoby zaspokojenia ludzkich potrzeb, zarazem lepiej wykorzystując dostępne środki.

Innowacje i innowacyjność od lat znajdują się w kręgu zainteresowania wielu dyscyplin naukowych, jednak teoretyczne ramy tego zjawiska pozostają rozmyte. Podobnie rzecz ma się z coraz bardziej popularnym w dyskursie publicznym terminem „innowacje społeczne”. Koncept ten sięga korzeniami XIX wieku, od tego czasu zmieniał się, nabierając nowych znaczeń dodawanych wraz z rozwojem gospodarek, społeczeństw i nauk (społecznych). Ta nowa jakość nie zawsze jednak traktowana była w kategoriach jednoznacznie pozytywnych. Sięgając do konceptualizacji „innowacji” dokonanej na gruncie socjologii, gdzie kluczowe w tym zakresie są wczesne prace socjologiczne, autorów takich jak Max Weber czy Robert K. Merton, możemy dostrzec znaczną ewolucję w rozumieniu tego terminu. Weber wiązał specyficzny typ społecznych zachowań, za jakie uważano innowacje, ze zmianami struktury społecznej i rynku pracy. Analizując zjawiska społeczne i ich zmianę, opisywał także te, które wykraczały poza społeczną normę, innymi słowy, innowacje społeczne były dla niego

przykładem zachowań stanowiących społeczną aberrację, zwłaszcza w społeczeństwach o innym niż protestancki etosie pracy (Weber, 1994: 144–148). Robert Merton z kolei temat innowacji poruszał w kontekście dewiacyjnych strategii adaptacyjnych podejmowanych przez jednostki i grupy w społeczeństwie. Merton analizował anomie, przez którą rozumiał presję, jaką odczuwają jednostki, kiedy przyjęte normy nie pokrywają się z rzeczywistością społeczną. Ludzie umiejscowieni na niższych szczeblach hierarchii społecznej, nieposiadający środków do osiągnięcia ogólnie upragnionych celów, próbują się przystosować w dewiacyjny sposób – innowacja jest jednym z nich. Innowacja w mertonowskim rozumieniu oznaczała więc odrzucenie praktyk instytucjonalnych przy jednoczesnym zachowaniu celów kulturowych. Traktowane były one jako wyjątkowy przykład, gdzie wspólne (społeczne) cele osiągnane są dzięki „nowym” społecznym rozwiązaniom/instytucjom (Merton, 2002: 197–224).

Jak widać, choć w klasycznych tekstach socjologicznych „innowacje” miały negatywne, a czasem destruktywne dla społeczeństwa konotacje, kluczowa pozostaje ich ważna rola w procesie zmiany społecznej, która w danym układzie społecznym dokonywała się dzięki szeroko rozumianym „nowatorskim rozwiązaniom”. Celem tych działań było w wąskim zakresie – zaspokojenie potrzeb, a w szerszym – zmiana społecznego statusu jednostek. Współczesne rozumienie terminu „innowacje” historyczne zagrożenia zastępuje „szansą” i traktuje je bardziej w kategoriach „pożądanych aberracji” społecznych zachowań, które mają przybierać zorganizowane formy i którym wręcz sprzyjać mają instytucjonalne (polityczne) rozwiązania.

Warto nadmienić, że to holistyczne z natury podejście do tematu, interdyscyplinarne rozumienie procesów i efektów innowacyjnych, uwidoczniło się dopiero w latach 90. XX wieku¹, kiedy podjęto na nowo temat społecznych innowacji. Miały być one sposobem rozwiązującym problemy restrukturyzowanych gospodarek, motorem zmian następujących wskutek wprowadzenia technologii informacyjnych i rosnącego bezrobocia. Za impulsy do podjęcia na nowo tego tematu uznaje się kooperatywy i rozwój sieciowych powiązań, upowszechniane właśnie w latach 90. XX wieku² w przedsiębiorstwach i organizacjach społecznych, które stały się „trzecim głosem w dyskusji nad tradycyjnym sektorem usług publicznych w dobie szybko zmieniających się rynków” (European Commission, 2013: 31).

Celem artykułu jest w pierwszej kolejności konceptualizacja zjawiska innowacji (społecznych), przedstawienie zmian w podejściu do niego instytucji Unii Europejskiej i Polski oraz prezentacja katalogu narzędzi wspierających innowacje w ramach działań unijnych. Realizując cel badawczy, w pierwszej części artykułu autorki posługują się metodą historyczną, która dzięki analizie materiałów zastanych, a więc opracowań z bogatego katalogu nauk społecznych (socjologia, politologia, ekonomia i zarządzanie), umożliwiła rekonstrukcję różnych podejść do zjawiska społecznych innowacji oraz zdefiniowanie tego zagadnienia. W drugiej części artykułu zaproponowana definicja zostaje przeanalizowana pod kątem instytucjonalno-prawnym, z uwzględnieniem istniejących już na ten temat opracowań

¹ O innowacjach społecznych pisano wtedy także w Polsce (por. Kwiatkowski, 1990).

² Powiązania te istniały jednak już dużo wcześniej, a korzenie przedsiębiorczości społecznej, także w Polsce, sięgają XIX wieku (por. Abramowski, 2010).

(raporty, analizy). Biorąc pod uwagę ograniczenia formalne stojące przed autorkami artykułu, ale przede wszystkim eksploracyjny charakter tego tekstu, analiza źródeł prawa została ograniczona do obszaru UE, ze szczególnym uwzględnieniem działań Komisji Europejskiej.

FILARY KONCEPCJI „INNOWACJI SPOŁECZNYCH”

Wspomniana interdyscyplinarność konceptu „innowacje społeczne” z jednej strony wywołuje problemy z jego klarownym definiowaniem, z drugiej – wpływa na unikatowy, synergiczny charakter tego pojęcia i związanej z tym praktyki. W naszej konceptualizacji, bazując na sugestjach Komisji Europejskiej i podążając dedukcyjną ścieżką rozumowania, skupiamy się przede wszystkim na podwalinach teoretycznych dostarczanych przez politologię (społeczeństwo otwarte) i socjologię (kapitał społeczny) oraz ekonomię, marketing i zarządzanie (koncept innowacji, ekonomiki społecznej) (BEPA, 2011).

Zakładając, iż innowacje społeczne nie dzieją się w próżni, a są wypadkową wielu czynników i mają miejsce w ramach istniejących instytucjonalnych porządków, definiując je, rozpoczynamy od zakreślenia ogólnych ich ram – politycznego krajobrazu, który ma umożliwić ich realizację. Jak wspomniano, jednym z takich teoretycznych punktów odniesienia jest dla nas koncept „społeczeństwa otwartego”. Samo pojęcie zostało wprowadzone do filozofii polityki przez francuskiego filozofa Henri Bergsona, 10 lat później rozwinięte przez Karla Poppera. Jego wizja społeczeństwa kładzie nacisk na racjonalistyczne wartości, takie jak: wiara w rozum i deliberację. W popperowskiej, liberalnej wizji społeczeństwa ważny jest interes jednostki i możliwość aktywnego wpływania na własny status, ruchliwość społeczna – umożliwiająca zmiany społecznego statusu w oparciu o równość szans, współzawodnictwo (także w sferze gospodarki), które daje realne szanse na zajęcie lepszej pozycji w strukturze społecznej, i kontrola rządzących. Zmiany społeczne zachodzą na drodze „częstkowej inżynierii społecznej”, czyli modyfikowania tego, co złe i utrwalania tego, co dobre. Otwartość społeczeństwa podsycana była, zdaniem Poppera, m.in. otwarciem terytorialnym – możliwościami geograficznego przemieszczania się, i rozwojem nowych technologii (Popper, 1993).

Te ogólne ramy sprzyjające innowacjom w sferze społecznej należy uzupełnić o koncepcję z pogranicza głównie socjologii i politologii – kapitału społecznego. W większości opracowań na temat kapitału społecznego pośród autorów najbardziej istotnych podejść zestawia się w jednym rzędzie Roberta Putnama, który za kapitał społeczny uznawał „takie cechy organizacji społeczeństwa, jak zaufanie, normy i powiązania, które mogą zwiększyć sprawność społeczeństwa, ułatwiając skoordynowane działania” (Putnam, 1995: 258), Jamesa Colemana rozumiejącego pod tym pojęciem „wiarygodność i zaufanie” (Coleman, 1988: 101) oraz Pierre’a Bourdieu, który kapitał traktuje jako czynnik definiujący możliwości i szanse osiągnięcia korzyści w określonej przestrzeni społecznej („polu”), np. w sferze przedsiębiorczości, gdzie odbywa się walka o zajęcie jak najbardziej korzystnych pozycji (Bourdieu, 1986: 241–258). To rozumienie jest o tyle istotne, że traktuje kapitał społeczny jako cechę jednostki i ucieka od akcentowania ponadjednostkowego charakteru zasobów.

Nierówności zasobów, jego zdaniem, są źródłem nierówności społecznych. Tak więc otwartość społeczna jako instytucjonalna rama w powiązaniu z istnieniem kapitału społecznego jako zespołu cech organizacji społeczeństwa tworzy, naszym zdaniem, środowisko niezbędne w procesie wytwarzania nowej jakości społecznej, w tym społecznych innowacji.

Przechodząc na bardziej szczegółowy poziom umożliwiający nie tylko konceptualizację, ale i operacjonalizację terminu „innowacje społeczne”, wkraczamy na grunt ekonomicznych i zarządczych koncepcji innowacji. Prekursorem w tym obszarze był Joseph Schumpeter, który w 1912 roku podkreślał znaczenie innowacji w procesie organizacji społeczeństwa i rolę przedsiębiorcy, traktowanego jako jednostka kierująca rozwojem. Innowację rozumiał jako wprowadzanie nowych produktów, nowych metod produkcji, nowych rynków zbytu czy nowych źródeł surowców (Schumpeter, 1960: 60). Innowacje w jego ujęciu mogły być efektem działalności przedsiębiorców-innowatorów, którzy burzyli istniejące schematy w prowadzeniu firmy lub dużych firm, które dzięki swoim zasobom akumulowały elementy niezbędne do powstania innowacyjnych rozwiązań, przez co zwiększały własną przewagę konkurencyjną. Obecnie ekonomiczne definicje innowacji oscylują pomiędzy dwoma biegunami, gdzie są utożsamiane bądź z produktem (podejście ekonomiczne, gdzie zwraca się uwagę na nowy w stosunku do istniejących efekt, wynik procesu tworzenia), bądź z procesem (gdzie skupia się nie tyle na rezultacie, co na procesie, który go umożliwił, przez co wkracza się na pole innych dyscyplin, jak marketing, zarządzanie itp.). W każdym z przypadków podkreśla się nowatorski w stosunku do istniejących charakter bądź produktów, bądź procesów (Golińska-Pieszyńska, 2009: 67). Musimy jednak pamiętać, że ekonomiczno-zarządcze rozumienie tego terminu ma jedno podstawowe ograniczenie – nie każda innowacja musi mieć charakter społeczny.

Stąd drugim z kluczowych obszarów potrzebnych do konceptualizacji terminu „innowacje społeczne” jest idea i praktyka ekonomii społecznej oraz powiązane z nią: przedsiębiorczość społeczna i społeczne przedsiębiorstwa. Ekonomia społeczna i jej podmioty nie są konceptem nowym – działające w różnej formie spółdzielnie, mające na celu nie tyle zysk finansowy, co realizację misji, jaką była wzajemna pomoc członkom organizacji, powstawały w pierwszej połowie XIX wieku, a wywodziły się z istniejących we wszystkich społecznościach rolniczych i miejskich tradycji współdziałania gospodarczego i wzajemnej pomocy. Współcześnie założenia ekonomii społecznej realizowane są w wielu państwach świata, zaś jak sugeruje Jakub Wygnański, w Europie popularność ekonomii społecznej jest częścią szerszego procesu przechodzenia od modelu państwa opiekuńczego do tzw. społeczeństwa opiekuńczego (Welfare State – Welfare Society) (Wygnański, 2009: 5–7). Według europejskiej sieci badawczej EMES, za główny jej podmiot (obok fundacji, organizacji charytatywnych i samopomocowych) uznaje się przedsiębiorstwo społeczne. Przedsiębiorstwo takie cechować ma działalność o celach głównie społecznych, której zyski w założeniu są reinwestowane w te cele lub we wspólnotę, a nie służą zwiększeniu dochodu udziałowców czy też właścicieli (Wygnański, 2009: 5–7), innymi słowy – nie każde przedsiębiorstwo jest lub może zostać przedsiębiorstwem społecznym.

Wpisując się w nowoczesną, interdyscyplinarną konwencję myślenia i badania zjawisk społecznych, **innowacje społeczne rozumiemy jako zjawisko powstawania nowych**

rozwiązań (procedur, produktów, idei) kwestii/potrzeb społecznych, któremu towarzyszy społeczna wymiana i współpraca, przybierająca zinstytucjonalizowane formy (np. przedsiębiorstw społecznych). Biorąc pod uwagę cel takich działań, choć przyjmujemy obiektywną charakterystykę zjawiska (innowacje społeczne mogą mieć pożądany lub niepożądany w danym momencie wpływ na rozwój społeczny), w niniejszym tekście skupiamy się na pożądanych jego przejawach i skutkach oraz dwojakich społecznych konsekwencjach takich działań – wspieraniu rozwoju społecznego oraz pobudzaniu jednostek do działania na korzyść wspólnoty (European Commission, 2013). W procesie tworzenia i rozwoju innowacji społecznych dostrzegamy istotną rolę decydentów politycznych. Działania te są obecne w szeregu inicjatyw politycznych Komisji Europejskiej od wczesnych lat 90. XX wieku. Innowacyjność była jednym z ważniejszych aspektów agendy lizbońskiej, w której wiedzę umieszczono w centrum rozwoju gospodarczego i społecznego, i pozostaje centralnym elementem strategii Europa 2020, choć ujęta w innym kontekście.

RAMY POLITYCZNE DLA INNOWACJI SPOŁECZNYCH W UNII EUROPEJSKIEJ

Opisując tło polityczne związane z innowacjami społecznymi, należy przede wszystkim wspomnieć o zmianie podejścia do mierzenia rozwoju i postępu. W dyskursie publicznym coraz częściej zwraca się uwagę, że wzrost PKB nie daje pełnego obrazu postępów, które mogą pozytywnie wpłynąć na zadowolenie z życia obywateli i że większe znaczenie należałoby przyznać dobrobytowi społecznemu. Jeśli chodzi o próby mierzenia poziomu rozwoju, badacze od dawna kwestionują przydatność PKB w porównawczych badaniach dobrobytu czy rozwoju gospodarczego (Bąkiewicz, 2010: 91–92).

Ważną rolę, jaką przypisuje się społecznym innowacjom, podkreślają polityczne elity UE w katalogu aktów prawnych wyznaczających kierunki rozwoju polityki unijnej. Są to akty jednostronne, najczęściej ogłaszane w formie komunikatów. Do lat 90. XX wieku, kiedy koncept ten został na nowo podjęty i włączony do praktyki, nie poświęcano innowacjom społecznym uwagi w dokumentach wspólnotowych. Działania w kierunku rozwiązania problemów społecznych były podejmowane, długo jednak nie operowano pojęciem „innowacje społeczne”. Nawet w strategii lizbońskiej, w której centrum umieszczono innowacje, nie ma mowy o innowacjach społecznych. W wymiarze społecznym, jako dodatek do procesu lizbońskiego, ale nie jako integralna część strategii na poziomie UE, zostały przyjęte odnowiona strategia zrównoważonego rozwoju dla rozszerzonej Unii i odnowiona agenda społeczna. Strategia zrównoważonego rozwoju dla rozszerzonej UE, przyjęta przez Radę Europejską w czerwcu 2006 roku, określała ogólne cele i konkretne działania na rzecz priorytetowych siedmiu głównych wyzwań środowiskowych i społecznych, wewnętrznych i globalnych. Odnowiona agenda społeczna przyjęta przez Komisję Europejską w czerwcu 2008 roku zawiera najbardziej solidne ramy polityczne dla innowacji społecznych. Wzywa ona do reformy polityki społecznej, kładąc nacisk na „możliwości, dostęp i solidarność” (Komisja Europejska, 2008), które są w centrum innowacji społecznych. Odnowiona agenda

społeczna miała być odpowiedzią na nowe realia społeczne i wyzwania (zmiany klimatyczne, starzenie się, wzrost bezrobocia itp.).

UE jest obecnie zaangażowana w nową strategię dla Europy (Komisja Europejska, 2010), w której sprawy społeczne wysuwają się na pierwszy plan. Priorytetami strategii Europa 2020 są: rozwój inteligentny, rozwój zrównoważony oraz rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu. W celu zapewnienia takiego rozwoju innowacje społeczne są niezbędne, gdyż to one mogą pomóc w rozwiązaniu najważniejszych problemów społecznych (w tym: ubóstwa, tworzenia nowych miejsc pracy, zmian klimatycznych, starzenia się społeczeństwa). Innowacje społeczne jako narzędzie do rozwiązania problemów społecznych w szczególności mogą być włączone w realizację trzech programów przewodnich: Unia innowacji, Program na rzecz nowych umiejętności i zatrudnienia oraz Europejski program walki z ubóstwem. Komisja Europejska sama podejmuje się „opracować i wdrożyć programy propagujące innowacje społeczne na rzecz osób w trudnej sytuacji społecznej, przede wszystkim poprzez dostęp do innowacyjnego kształcenia, szkoleń i możliwości zatrudnienia wśród społeczności znajdujących się w niekorzystnej sytuacji ekonomiczno-społecznej” (Komisja Europejska, 2010: 22).

Znaczenie innowacji społecznych dla kształtowania polityk publicznych podkreślono także w innych dokumentach (Komisja Europejska, 2012; Komisja Europejska, 2013). Komisja Europejska wzywa państwa członkowskie do opracowania konkretnych strategii na rzecz innowacji społecznych, podkreślając, że „niezbędnym elementem polityki w zakresie inwestycji społecznej jest innowacja, ponieważ polityka społeczna musi być stale dostosowywana do nowych wyzwań” (Komisja Europejska, 2013: 13).

W celu zapewnienia sprawnej realizacji strategii *Europa 2020* Komisja Europejska przygotowała w ostatnim czasie przewodniki dla krajów członkowskich. Najistotniejsze dla wdrażania innowacji społecznych są: *Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation* (Foray, Goddard i in., 2012) opublikowany w marcu 2012 roku oraz *Guide to Social Innovation* (European Commission, 2013) opublikowany w lutym 2013 roku. Innowacje społeczne mają być narzędziem do wdrażania strategii na rzecz inteligentnej specjalizacji oraz, docelowo, strategii *Europa 2020*. W dokumentach unijnych wspomniano o nowych rozwiązaniach dla kwestii społecznych od lat, ale definicje innowacji społecznych pojawiły się dopiero stosunkowo niedawno (Young Foundation, 2010; BEPA, 2011; European Commission, 2013).

Komisja Europejska sama podjęła pewne inicjatywy na rzecz propagowania innowacji społecznych. W marcu 2011 roku uruchomiła pilotażową inicjatywę Social Innovation Europe (Innowacje społeczne w Europie), która jest finansowana i wspierana przez Komisję Europejską (Dyrekcja Generalna ds. Przedsiębiorstw i Przemysłu). Warto też wspomnieć o Social Business Initiative czy The Social Innovation eXchange (SiX).

WSPARCIE UE DLA INNOWACJI SPOŁECZNYCH I PRZEDSIĘBIORSTW SPOŁECZNYCH

Unia Europejska stworzyła szereg instrumentów finansowych wspierających innowacyjne praktyki dotyczące kwestii społecznych i socjalnych. Są to programy o różnym charakterze, angażujące mniejsze lub większe środki finansowe, jednak tylko w nielicznych z tych programów innowacje społeczne pojawiają się jako wyraźnie wyodrębniony cel.

Najważniejszymi środkami wsparcia innowacji społecznych są fundusze strukturalne. Dofinansowują one innowacyjne rozwiązania od lat, a działania te są szczególnie widoczne od czasu reformy polityki strukturalnej w 1989 roku. Innowacje społeczne były ważne i praktycznie wspierane od lat 90. XX wieku, nawet jeśli brakowało politycznych ogólnych wytycznych w tym zakresie. Fundusze strukturalne stwarzają UE i państwom członkowskim możliwość inwestowania w innowacyjne usługi – EFS może finansować pilotażowe badania różnych podejść, jak też ustanawiać ramy pozwalające włączyć innowacje społeczne w główny nurt polityki, natomiast EFRR może stanowić wsparcie dla infrastruktury, usług i innych działań zaspokajających potrzeby społeczeństwa. Regionalne programy współfinansowane przez EFRR mogą wspierać innowacje społeczne we współpracy z organizacjami reprezentującymi społeczeństwo obywatelskie, ze szczególnym uwzględnieniem grup mniej uprzywilejowanych.

Rozwojowi innowacji społecznych służyły przede wszystkim finansowane przez fundusze strukturalne inicjatywy wspólnotowe. Były to programy, które miały na celu rozwiązywanie problemów wspólnych dla wszystkich krajów członkowskich Unii Europejskiej. Liczba i charakter tych programów ulegały zmianom w zależności od zidentyfikowanych problemów mających wpływ na funkcjonowanie Unii Europejskiej. Dla innowacji społecznych szczególne znaczenie miała Inicjatywa Wspólnotowa EQUAL. Był to największy w historii program wspierania innowacji społecznych w zakresie integracji społecznej i zatrudnienia oraz pierwszy program, w którym innowacje społeczne były wyraźnie określonym celem. EQUAL finansowany był przez Europejski Fundusz Społeczny, a służył promowaniu nowych sposobów zwalczania wszelkich form dyskryminacji i nierówności na rynku pracy. Testował innowacyjne podejścia do wdrażania polityk i programów rynku pracy. Mogły to być zupełnie nowe podejścia lub też podejścia wykorzystujące elementy przeniesione z innych dziedzin, które zwiększały efektywność prowadzonej polityki. Z kolei Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego finansował Inicjatywy Wspólnotowe INTERREG (rozwój współpracy terytorialnej w UE) oraz URBAN (działania związane z regeneracją obszarów miejskich). Natomiast Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej, a dokładniej jego Sekcja Orientacji funkcjonująca jako fundusz strukturalny do 2007 roku, finansował Inicjatywę Wspólnotową LEADER (zrównoważony rozwój obszarów wiejskich).

W okresie programowania 2007–2013 zlikwidowano inicjatywy wspólnotowe, ale wykorzystano pozytywne doświadczenia z ich realizacji, włączając je w główny nurt finansowania. Dostosowano przepisy dotyczące funduszy strukturalnych do nowych oczekiwań społecznych. W przypadku Europejskiego Funduszu Społecznego „w ramach każdego programu operacyjnego szczególną uwagę zwraca się na wspieranie działalności innowacyjnej

i włączanie jej do głównego nurtu polityki” (rozporządzenie (WE) nr 1081/2006, art. 7), duże znaczenie mają przy tym działania ponadnarodowe i europejskie sieci współpracy, w ramach których następuje wymiana doświadczeń i wzajemne uczenie się. Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego działa w tym obszarze przede wszystkim poprzez programy INTERREG IVC i URBACT. Program INTERREG IVC dotyczy współpracy międzyregionalnej skupiającej się na innowacyjności i gospodarce opartej na wiedzy, a projekty najczęściej ukierunkowane są na wymianę doświadczeń w określonej sferze polityki w celu rozpoznania działań optymalnych oraz opracowania nowych narzędzi i metod wdrażania. Z kolei główną ideą programu URBACT jest organizowanie sieci współpracy miast europejskich po to, by zwiększyć skuteczność polityk w zakresie niwelowania ekonomicznych, społecznych i środowiskowych problemów występujących w miastach. Wypracowane rozwiązania często mają charakter innowacji społecznych. Jednym z najczęstszych sposobów propagowania innowacji społecznych są zatem inicjatywy mające na celu wspieranie wymiany i upowszechniania wiedzy, dobrych praktyk i doświadczeń między uczestnikami, budowanie sieci współpracy. Dla rozwoju innowacji społecznych w latach 2007–2013 istotne znaczenie mają także pozadotacyjne innowacyjne instrumenty finansowe: JEREMIE, JESSICA, JASMINE. Celem ich wprowadzania było zwiększenie dostępu przedsiębiorstw produkcyjnych i usługowych oraz innych organizacji do różnych źródeł i form finansowania rozmaitych działań, w tym związanych ze sferą społeczną.

Innowacje są także jednym z elementów, które stanowiły podstawę kształtowania polityki rozwoju obszarów wiejskich w okresie programowania 2007–2013. Szczególnie widoczne są działania prowadzone w ramach programów rozwoju obszarów wiejskich poprzez podejście LEADER. Jest ono oddolnym, partnerskim podejściem do rozwoju, polegającym na opracowaniu przez społeczność wiejską lokalnych strategii rozwoju i realizacji wynikających z nich innowacyjnych projektów, łączących zasoby ludzkie, naturalne, kulturowe, historyczne itp. Tego typu działania skutkują nowym modelem rozwoju obszarów wiejskich, który może przyczynić się do przezwyciężenia specyficznych trudności, w obliczu których stoją obszary wiejskie w UE. Działania te finansowane są za pośrednictwem Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Komplementarnymi w stosunku do Europejskiego Funduszu Społecznego są działania w ramach Programu Unii Europejskiej na rzecz zatrudnienia i solidarności społecznej PROGRESS, prowadzone w latach 2007–2013. Europejski Fundusz Społeczny wspiera konkretne projekty z dziedziny zatrudnienia i polityki społecznej na szczeblu lokalnym i krajowym, natomiast program PROGRESS jest bardziej nastawiony na projekty na poziomie polityki w wymiarze całej UE. Jest on instrumentem wspierania innowacyjnych, eksperymentalnych projektów społecznych na rzecz aktywnej integracji osób na marginesie rynku pracy, skutecznego zatrudnienia, a także polityki społecznej w Europie. Program ten wspiera organizowanie wymiany poglądów na temat polityk, dobrych praktyk i innowacyjnych sposobów podejścia oraz promowanie wzajemnego uczenia się w kontekście europejskiej strategii zatrudnienia, strategii ochrony socjalnej i integracji społecznej (decyzja nr 1672/2006/WE). Sposobem wspierania innowacji społecznych jest zatem zaangażowanie zainteresowanych stron w proces uczestnictwa, którego celem jest określenie i wdrażanie polityki społecznej.

Ponadto rozwojowi innowacji społecznych w Unii Europejskiej służą w mniejszym zakresie inne programy unijne. Warto wspomnieć jeszcze o programach ramowych na rzecz badań i rozwoju technologicznego oraz na rzecz konkurencyjności i innowacji. Siódmy program ramowy badań i rozwoju technologicznego dużą wagę przyznaje problemom społecznym. Są one najbardziej widoczne w komponencie „Współpraca”, gdzie jednym z tematów są nauki społeczno-ekonomiczne i humanistyczne, a celem działań jest zapewnienie nowych rozwiązań dla poprawy ludzkiego dobrobytu. Sposobem na rozwój innowacji społecznych jest tutaj promowanie badań naukowych w tym zakresie i ich implementacji do sfery społeczno-gospodarczej. Z kolei Program ramowy na rzecz konkurencyjności i innowacji ma na celu promowanie konkurencyjności europejskich przedsiębiorstw, jego zadaniem jest wspieranie działalności innowacyjnej, w tym innowacji społecznych. Innowacje pozatechnologiczne odgrywają istotną rolę w sektorze usług.

W latach 2014–2020 innowacje społeczne zostały wyraźnie włączone do rozporządzeń dotyczących funduszy strukturalnych, zarówno EFS jak i EFRR mają oferować państwom członkowskim i regionom szerokie możliwości inwestowania w tego typu działania. Polityka spójności jest jednym z głównych instrumentów UE w zakresie wdrażania strategii Europa 2020. Dokumentem przekładającym cele strategii na działania funduszy UE są Wspólne ramy strategiczne (rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady, 2013). Szczególna rola innowacji społecznych w realizacji polityki spójności przejawia się m.in. wymogiem raportowania postępów działań w dziedzinie innowacji społecznych (art. 101, ust. 3h). Przepis ten wymaga, aby państwa członkowskie w rocznych sprawozdaniach z realizacji swoich programów operacyjnych przedstawiały także postępy w realizacji działań w dziedzinie innowacji społecznych. Europejski Fundusz Społeczny ma promować innowacje społeczne we wszystkich obszarach objętych jego zakresem, „w szczególności w celu badania i zwiększenia możliwości innowacyjnych rozwiązań na rzecz realizacji potrzeb społecznych” (rozporządzenie Parlamentu europejskiego i Rady, 2012: art. 9). Innowacje społeczne zostały także wymienione wśród priorytetów inwestycyjnych Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady, 2011: art. 5). Szczególny nacisk na finansowanie z EFS i EFRR innowacji społecznych, w celu wspierania testowania innowacyjnych rozwiązań i ich rozpowszechniania, przyczynić się ma do rozwoju bardziej skutecznych polityk społecznych.

Powołano także nowy program Unii Europejskiej na rzecz przemian i innowacji społecznych, który ma zastąpić dotychczasowy program PROGRESS. Główne obszary wsparcia przemian i innowacji społecznych mają być ograniczone do rynku pracy i kwestii społecznych, pozwalając na zwiększenie spójności i wydajności unijnych działań w tym zakresie. Jest to pierwszy program w historii Unii Europejskiej, który ma w nazwie innowacje społeczne. Na wdrażanie programu w okresie od stycznia 2014 do grudnia 2020 roku przewidziano kwotę ponad 958,19 mln euro, a środki te przeznaczone na trzy uzupełniające się sfery działań (rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady, 2011, COM (2011) 609: art. 3): 1) oś Progress, na którą proponuje się skierować 60% ogólnego budżetu programu, ma przede wszystkim wspierać działania zmierzające do wypracowywania innowacyjnych rozwiązań w zakresie unijnych polityk zatrudnienia i integracji społecznej; 2) oś EURES ma wspierać

mobilność na europejskim rynku pracy poprzez systemowe rozwiązania w zakresie wymiany wiedzy na temat wolnych miejsc pracy i formalności związanych z zatrudnieniem; 3) oś poświęcona wspieraniu mikrofinansowania i przedsiębiorczości społecznej ma ułatwić dostęp do finansowania znajdującym się w najtrudniejszym położeniu na rynku przedsiębiorstwom oraz zagrożonym wykluczeniem społecznym i zawodowym pojedynczym osobom.

Badania naukowe i innowacje wspierane będą po 2013 roku poprzez nowy program ramowy w zakresie badań naukowych i innowacji Horyzont 2020. Jest to kluczowe narzędzie do realizacji inicjatywy przewodniej Unia innowacji. Jednym z priorytetów programu są wyzwania społeczne, a finansowane mają być działania od etapu badań do wprowadzenia na rynek, z naciskiem na działania związane z innowacjami, takie jak pilotaż, demonstracja, poligony doświadczalne (Komisja Europejska, 2011b). Odpowiednie przepisy dotyczące finansowego wsparcia innowacji w zakresie polityki społecznej w okresie 2014–2020 są także zawarte w programie COSME, skierowanym na podnoszenie konkurencyjności i innowacyjności MŚP oraz programie w dziedzinie zdrowia. Przegląd instrumentów finansowych wsparcia innowacji społecznych w Unii Europejskiej przedstawia tab. 1.

Tab. 1. Przegląd instrumentów finansowych wsparcia innowacji społecznych w Unii Europejskiej

Do 2013 roku	Po 2013 roku
Fundusze strukturalne – Europejski Fundusz Społeczny (w tym przede wszystkim Inicjatywa Wspólnotowa EQUAL) – Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (w tym Inicjatywa Wspólnotowa URBAN, INTERREG IV, URBACT II, a także JEREMIE, JESSICA, JASMINE) – Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej (w tym przede wszystkim Inicjatywa Wspólnotowa LEADER)	Fundusze strukturalne – Europejski Fundusz Społeczny – Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego
Program PROGRESS	Program UE na rzecz przemian i innowacji społecznych
Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (w tym przede wszystkim podejście LEADER)	Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (w tym przede wszystkim podejście LEADER)
Siódmy program ramowy na rzecz badań i rozwoju technologicznego	Horyzont 2020
Program ramowy na rzecz konkurencyjności i innowacji	Program na rzecz konkurencyjności przedsiębiorstw i MŚP (COSME) 2014–2020

Źródło: opracowanie własne

Polska od momentu akcesji do Unii Europejskiej aktywnie włącza się w realizację polityk unijnych, korzystając przy tym ze znacznego wsparcia finansowego ze strony Komisji Europejskiej.

Pierwsze doświadczenia z zakresu innowacji społecznych Polska zdobyła, uczestnicząc w Inicjatywie Wspólnotowej EQUAL. Całkowita alokacja EFS na realizację programu na

lata 2004–2006 wynosiła blisko 134 mln euro (Program Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL dla Polski 2004–2006: s.99). Badania ewaluacyjne potwierdzają, że dzięki realizacji programu wprowadzono innowacje w zakresie metod świadczenia usług, większość badanych produktów sklasyfikowano jako formy nowe, niestosowane dotąd na szerszą skalę w polskiej polityce społecznej (CASE-KDU, 2008: 87). W latach 2007–2013 innowacje społeczne zostały objęte całościowym wsparciem Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach programu Kapitał Ludzki. Ze środków UE uruchomiono na bezprecedensową skalę liczne programy wsparcia ekonomii społecznej na poziomie krajowym i regionalnym. Tylko do końca 2011 roku wsparto blisko 5,4 tys. podmiotów ekonomii społecznej z Europejskiego Funduszu Społecznego (Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2012: 26). W okresie 2014–2020 dla innowacji społecznych przeznaczony jest osobny priorytet w programie Wiedza, edukacja, rozwój, również współfinansowanym z EFS. Większy nacisk położono również na rozwijanie nowych pomysłów i weryfikowanie ich skuteczności w praktyce.

Warto w tym momencie wspomnieć także o programie Innowacje społeczne Narodowego Centrum Badań i Rozwoju, który choć nie jest finansowany ze środków europejskich, także ma służyć realizacji strategii Europa 2020. Program uruchomiono w 2013 roku, a jest on skierowany do konsorcjów, w skład których wchodzi co najmniej jedna jednostka naukowa oraz co najmniej jeden przedsiębiorca albo co najmniej dwie jednostki naukowe. Przedsiębiorstwa uczestniczące w programie nie muszą być przedsiębiorstwami społecznymi, co pokazuje, że innowacje społeczne mogą być tworzone i rozwijane także przez przedsiębiorstwa działające dla zysku. Mogą one nauczyć się, jak czerpać korzyści z prospołecznych rozwiązań, a innowacje społeczne mogą im przynosić zyski. Najważniejszymi podmiotami gospodarki społecznej i innowacji społecznych są jednak, jak już wspomnieliśmy, przedsiębiorstwa społeczne. Często wprowadzają one innowacyjne rozwiązania, które zwiększają wydajność, zapewniając jednocześnie lepszą jakość usług społecznych, zdrowia, edukacji. Przedsiębiorstwa społeczne stanowią siłę napędową zmian społecznych, dostarczając innowacyjnych rozwiązań problemów natury społecznej, reagując innowacyjnością na niezaspokojone jeszcze potrzeby.

Analiza opublikowanych przez Komisję Europejską dokumentów pozwala stwierdzić, że próbuje ona łączyć wątki innowacyjności i przedsiębiorczości społecznej. W październiku 2011 roku Komisja Europejska wystosowała komunikat Inicjatywa na rzecz przedsiębiorczości społecznej (Komisja Europejska, 2011a), w którym przedstawiono krótkoterminowy plan działania w celu wsparcia rozwoju przedsiębiorstw społecznych. Problematyka ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych w perspektywie programowej do 2020 roku nabrała zupełnie nowej dynamiki, stwarzając solidne podstawy szans rozwojowych. Komisja zaproponowała wprowadzenie wyraźnego priorytetu inwestycyjnego dotyczącego przedsiębiorstw społecznych do rozporządzeń dotyczących EFRR i EFS począwszy od 2014 roku w celu zapewnienia jasnej podstawy prawnej i umożliwienia państwom członkowskim i regionom włączenia ukierunkowanych działań do ich programów realizowanych w ramach EFS i EFRR na lata 2014–2020. Miejsce dla podmiotów ekonomii społecznej znaleźć można także w Programie Unii Europejskiej na rzecz przemian i innowacji społecznych. Podmioty te autoryzacji dokumentu definiują jednocześnie w bardzo ogólny sposób, do kategorii zaliczając wszelkie przedsiębiorstwa, których głównym celem nie jest generowanie zysków, lecz wywieranie wpływu społecznego.

PODSUMOWANIE

Termin „innowacje społeczne”, popularny w ostatnich latach wśród polityków i ekonomistów, niesie ze sobą szereg wyzwań mających charakter teoretyczny i praktyczny. W niniejszym artykule autorki, uznając jego interdyscyplinarny charakter, podjęły się konceptualizacji terminu oraz wskazały na szereg politycznych i praktycznych efektów jego implementacji na obszarze UE, poprzez opisanie katalogu najważniejszych aktów prawnych oraz związanej z nimi ewolucji praktycznych, finansowych narzędzi.

Jak wskazano w pierwszej części tekstu, koncept ten – znany, różnorodnie interpretowany i wykorzystywany na gruncie nauk społecznych – współcześnie staje się synonimem pozytywnie ewaluowanej nowatorskości, ukierunkowanej na skutki mikro- i makrospołeczne. Jest odpowiedzią na swoistą zmianę ekonomicznych paradygmatów i ucieleśnieniem idei społecznego współdziałania o charakterze non profit. Jest to szczególnie widoczne na obszarze UE, która – jako międzynarodowa polityczna instytucja – nie tylko przyczyniła się do konceptualizacji tego terminu, ale też do aktywnego jej promowania. Jak pokazano w drugiej części tekstu, innowacje społeczne to formuła wyraźnie rozwijająca się w aktach prawnych UE i mająca rosnący udział, jeśli chodzi o konkretne, finansowe działania jej instytucji. Jest to szczególnie ważne w procesie budowania gospodarki opartej na wiedzy, a także w celu umiejętnego radzenia sobie ze skutkami kryzysu gospodarczego, gdy niezbędne staje się uruchomienie mechanizmów o charakterze społecznym, takich jak zaufanie społeczne czy otwartość na nowatorskie rozwiązania. Stąd skutecznym sposobem wspierania rozwoju innowacji społecznych może być nie tylko działanie bezpośrednie, w którym wprost wyraża się takowe poparcie, ale wsparcie pośrednie, poprzez stwarzanie dobrego (politycznego) klimatu dla rozwoju innowacji i rozwoju kreatywności w ogóle. Kluczową rolę w procesie wytwarzania innowacji społecznych odgrywa zaś wyodrębniona i powiększająca się (jeśli chodzi o liczbę) grupa przedsiębiorstw społecznych.

Literatura**References**

- Abramowski, E. (2010). *Kooperatywa. Polskie korzenie przedsiębiorczości społecznej*. Łódź.
- BEPA (Bureau of European Policy Advisers), European Commission (2011). *Empowering people, driving change. Social Innovation in the European Union*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Bąkiewicz, A. (2010). Zróżnicowanie poziomu rozwoju gospodarczego na świecie. W: A. Bąkiewicz, U. Żuławska (red.). *Rozwój w dobie globalizacji*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. W: J. Richardson (red.). *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York.
- CASE-KDU (2008). *Ewaluacja bieżąca programu operacyjnego Program Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL dla Polski 2004–2006. Raport końcowy*. Warszawa.
- Coleman, J.S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *The American Journal of Sociology*, 94.

- Decyzja Nr 1672/2006/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 października 2006 r. ustanawiająca wspólnotowy program na rzecz zatrudnienia i solidarności społecznej – Progress, Dz.U. UE L 315 z 15 listopada 2006 r.
- European Commission (2013). *Guide to Social Innovation*. Pozyskano z: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/social_innovation/social_innovation_2013.pdf
- Foray, D., Goddard, J. i in. (2012). *Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation (RIS 3)*. European Union, Regional Policy. Pozyskano z: http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/c/document_library/get_file?uuid=a39fd20b-9fbc-402b-be8c-b51d03450946&groupId=10157
- Golińska-Pieszyńska, M. (2009). *Polityka wiedzy a współczesne procesy innowacyjne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Komisja Europejska (2008, 2 lipca). Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. *Odnowiona agenda społeczna: możliwości, dostęp i solidarność w Europie XXI wieku*. Bruksela, COM (2008) 412, wersja ostateczna.
- Komisja Europejska (2010, 3 marca). Komunikat Komisji. *Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*. Bruksela, COM (2010) 2020, wersja ostateczna.
- Komisja Europejska (2011a, 25 października). Komunikat Komisji. *Inicjatywa na rzecz przedsiębiorczości społecznej: Budowanie ekosystemu sprzyjającego przedsiębiorstwom społecznym w centrum społecznej gospodarki i społecznych innowacji*. COM (2011), 682.
- Komisja Europejska (2011b, 30 listopada). Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. *Horyzont 2020 – program ramowy w zakresie badań naukowych i innowacji*. Bruksela, COM (2011), 808, wersja ostateczna.
- Komisja Europejska (2012, 18 kwietnia). Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. *W kierunku odnowy gospodarczej sprzyjającej zatrudnieniu*. Bruksela, COM (2012) 173.
- Komisja Europejska (2013, 20 lutego). Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Społeczno-Ekonomicznego i Komitetu Regionów. *Inwestycje społeczne na rzecz wzrostu i spójności, w tym wdrażanie Europejskiego Funduszu Społecznego na lata 2014–2020*. Bruksela, COM (2013) 83 final.
- Kwiatkowski, S. (1990). *Społeczeństwo innowacyjne*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Merton, R.K. (2002). *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*. Warszawa.
- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego (2012). Raport strategiczny 2012. Warszawa.
- Popper, K. (1993). *Społeczeństwo otwarte i jego wrogowie*. Warszawa: PWN.
- Putnam R., Leonardi R., Nanetti R. (1995). *Demokracja w działaniu: tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*. Kraków: Społeczny Instytut Wydawniczy Znak. Warszawa: Fundacja im. Stefana Batorego, 1995, 258.
- Program Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL dla Polski 2004–2006, Dz.U. Nr 189, poz. 1948.
- Rozporządzenie (WE) nr 1081/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 lipca 2006 r. w sprawie Europejskiego Funduszu Społecznego i uchylające rozporządzenie (WE) nr 1784/1999, Dz.U. UE, L210 z 31 lipca 2006 r.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1296/2013 z dnia 11 grudnia 2013 r. w sprawie programu Unii Europejskiej na rzecz zatrudnienia i innowacji społecznych („EaSI”) i zmieniające decyzję nr 283/2010/UE ustanawiającą europejski instrument mikrofinansowy na rzecz zatrudnienia i włączenia społecznego Progress (Dz.U. UE L 347 z 20 grudnia 2013 r.).
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1301/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i przepisów szczególnych dotyczących celu „Inwestycje na rzecz wzrostu i zatrudnienia” oraz w sprawie uchylenia rozporządzenia (WE) nr 1080/2006 (Dz.U. UE L 347 z 20 grudnia 2013 r.).

- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 (Dz.U. UE L 347 z 20 grudnia 2013 r.).
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1304/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie Europejskiego Funduszu Społecznego i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1081/2006 (Dz.U. UE L 347 z 20 grudnia 2013 r.).
- Schumpeter, J. (1960). *Teoria rozwoju gospodarczego*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Weber, M. (1994). *Etyka protestancka a duch kapitalizmu*. Lublin: Wydawnictwo TEST.
- Wygnański, J.J. (2009). *O ekonomii społecznej – podstawowe pojęcia, instytucje i kompetencje*. Szczecin: Zachodniopomorska Biblioteka Ekonomii Społecznej.
- Young Foundation (2010). *Study on social innovation. A paper prepared by the Social Innovation eXchange (SIX) and the Young Foundation for the Bureau of European Policy Advisors*. European Union.

Dominika Kasprowicz, doktor, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Instytut Politologii. Doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce, adiunkt w Instytucie Politologii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Członkini polskich i międzynarodowych zespołów badawczych (populistyczna skrajna prawica, ruchy protestu, innowacje społeczne), koordynatorka projektu SPACE, poświęconego społeczno-politycznym alternatywom w państwach Europy Środkowej. Członek ECPR i PTNP.

Dominika Kasprowicz holds a Ph.D. title in Political Sciences, she is an assistant professor in the Institute of Political Science at the Pedagogical University of Cracow. She is also a member of numerous research teams (Populist Radical Right, protest movements, socio-political innovations), SPACE (Socio-political Alternatives in the CEE) Project Coordinator. and a member of the ECPR, PTNP.

Dorota Murzyn, doktor, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Instytut Politologii. Doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce, magister ekonomii, adiunkt w Instytucie Politologii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie (Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej). Zainteresowania badawcze: polityka gospodarcza, integracja europejska, polityka spójności UE. Członek Regional Studies Association, Seaford, UK.

Dorota Murzyn holds a Ph.D. title in Political Sciences and an MA degree in Economics. She is an assistant professor in the Institute of Political Science at the Pedagogical University of Cracow (the Department of Economics and Economic Policy). Her research interests include: economic policy, European integration, and EU cohesion policy. She is a member of Regional Studies Association, Seaford, UK.

Adres/address:

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie
Instytut Politologii
ul. Podchorążych 2, 30-084 Kraków, Polska
e-mail: mdorota@up.krakow.pl
e-mail: d_kasprowicz@wp.pl